



# İSTANBUL'UN DENİZ HAMAMLARI

---

ÖNDER KAYA

Halil Paşa, Bostancı Deniz Hamamları, 1913.  
Sakıp Sabancı Müzesi.



**D**ENİZ ve plajlara dâir İstanbul'un sosyal târihinde bilinen pek bir şey yoktur. Eski gravürlerden tek tük de olsa şehir halkının Salacak gibi bâzı kıyılardan denize girdiğini öğreniyoruz. Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde de Salacak ve Eyüp gibi mesîre yerleri anlatılırken burada denize girenler betimlenir. Osmanlı padişâhları arasında da yüzmeyi bir îtiyat, bir alışkanlık hâline getirdiğini bildiğimiz ilk kişi Sultan II. Abdülhamid'dir. Şehzâdeliği zamanında bir süre Tarabya'da yaşayan ve denize açılan Abdülhamid, geçirdiği bir rahatsızlık netîcesinde doktoru olan İtalyan Masiro Efendi'nin tavsiyesiyle

düzenli olarak denize girmeye başlar. İlerleyen yıllarda da bu uğraşısını devam ettirir.

İstanbuluların sıcak yaz günlerinde serinlemek için kullandıkları deniz hamamlarının ilk olarak ne zaman kurulduğunu tespit etmek zordur. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Marmara denizi ve Boğaziçi'nde pek çok deniz hamamının varolduğu bilinmektedir. 1872 yılına gelindiğinde İstanbul'da 28'i kadınlara, 34'ü erkeklere âit olmak üzere toplam 62 deniz hamamı vardır. Deniz hamamına sâhip olan yerler arasında Çengelköy, Beykoz, Paşabahçe, Büyükdere, Üsküdar, Salacak, Moda, Bostancı, Caddebostan, Yedikule, Yenikapı, Kumkapı, Ahırkapı, Çatladıkapı, Kartal, Maltepe, Pendik ve Tuzla ilk akla gelen semtlerdir. Bu yerlerin hemen hepsinin ortak noktası (Üsküdar, Beykoz gibi bir iki merkez dışında), Müslüman nüfusun azınlıkta olduğu mekânlar olmasıdır.

Deniz hamamları ile ilgili düzenleme 14 Mart 1875 târihinde çıkarılan özel bir nizamnâme ile belirlenmişti. Bu nizamnâme ile umûma açık yerlerden denize girmek yasaklanmış, yalı sâhiplerinin de evlerinin önünde açıktan denize girmeleri menedilmişti. Yalı sâhipleri denize girmek istiyorlarsa basit de olsa meskenlerinin önüne bir deniz hamamı inşâ etmek zorundaydılar. Yine bu nizamnâme ile deniz hamamları açma ve işletme yetkisi doğrudan şehremânetine, yâni belediye verilmişti. Bu târihten önce ise deniz hamamlarını işletme ve kontrol işi ile Tersâne-i Âmire ilgileniyordu.

Deniz hamamlarının özel ve kamusal olmak üzere ikiye ayrıldığı bilinir. Özel olan deniz hamamları genellikle yalıların önünde tesis edilirdi. Eğer derinlik yeterli ise yalının hemen önüne, değilse yalının önünde yer alan ve gerekli derinliğe kadar uzatılan bir iskelenin bitiminde kurulurdu. Denize girme mevsimi bittikten sonra da İstanbul'un şiddetli lodolarında yıkılmaması için sökülür, gelecek yaz tekrar kurulmak için kaldırılırdı.

Hâneye özel olsa da deniz banyosuna girmenin bâzı kuralları vardı. Meselâ kadınlar bu hamamları her evde kullanamazdı. Kullanacak olsalar dahi deniz hamamını çevreleyen ahşap



Boğaziçi'ndeki deniz hamamları konulu *Servet-i Fünûn* dergisi kapağı. Halûk Perk Koleksiyonu.

perdeden, çok iyi yüzücü olsalar dahi, dışarı çıkamazlardı. Yeri gelmişken belirtmekte fayda var ki kadınların özel mülk kıyısında denize girmesi için ille de deniz hamamlarına ihtiyaç yoktu. Bilindiği üzere Boğaz kıyısındaki yalıların pek çoğunda kayıkhâneler mevcuttu. İşte zaman zaman bu kayıkhânelerin önüne genişçe bir çarşaf gererek buradan denize girildiği de olurdu. Hâne erkekleri ise bu konuda şanslı idiler. Öte yandan Boğaz'da yazlık sarayları olan yabancı ülke temsilcilerinin de kendi personeline mahsus deniz hamamları olurdu.

İstanbullular eskiden beri denize girme mevsimi için “Karpuz kabuğunun denize düşmesi” ifâdesini kullanırlar. Bundan maksat, yaz aylarına gönderme yapmaktır. İstanbul'un deniz mevsimi mayıs sonu haziran başı gibi açılır ve eylül ayının sonlarına kadar devam ederdi. Yine İstanbullular arasında denize girmek için en uygun saatler güneşin görece etkisinin az olduğu 9-11 saatleri ile 14-19 saatleri arasıydı.

Kamusal deniz hamamlarının kurulacağı yer ise genellikle şehremâneti tarafından belirlenirdi. Kurulan deniz hamamları ihâle yoluyla işletmecilere belli süreliğine kirâlanırdı. İşletme hakkını alan kişi hamamın güvenliğinden, edebe aykırı faaliyetler yapılmamasından sorumlu idi. Bunun için hamamda “çavuş” adında belediye tarafından belirlenmiş bir görevli bulunurdu. Bu kişinin ücreti işletme sâhibi tarafından ödenirdi. Kadınlara âit deniz hamamlarında bu görev yaşı biraz geçkince ancak güçlü kuvvetli bir kadına verilirdi. Hamamlarda zaman zaman can kaybı ile sonuçlanan vak'alara da tesâdüf edildiği için en azından bir iki iyi yüzücünün istihdam edilmesi beklenirdi. Bu kişiler ayrıca talep eden olursa yüzme öğretmenliği hizmeti de verirdi.

Mayo kültürü sonradan ortaya çıktığı için erkekler bellerine havlu sararak dolaşır, iç donları ile denize girerlerdi. İç donlarını ıslatmak istemezlerse küçük bir ücret mukâbilinde hamam işletmecisinden bir kirâlık don temin edebilirlerdi. Sonrasında ıslanan bu iç donlar deniz hamamlarının içinde bulunan çengellere asılarak kurutu-

lurdu. Kadınların hamam giysisi ise boğazdan ayak bileğine kadar uzanan gecelik gömleği idi.

Kadın ve erkek deniz hamamlarının birbirlerine uzak yerlerde kurulmasına dikkat edilirdi. Genellikle de ölçüt, bir taraftan bağırdığında diğer tarafa sesin gitmemesi idi. Olası bir iletişimi engellemek için iki hamam arasında bir sandalın görevlendirildiği de olurdu. Buna rağmen bâzı kişilerin her türlü rezilliği göze alarak kadın hamamlarına sokulduğu da görülürdü. Böylesi bir durumla karşılaşıldığında evvelâ görevli var gücüyle düdüğünü çalarak kat'î ihtârını yapar, eğer bu para etmezse sandalını o noktaya sürerek böylesi bir davranışa sebebiyet

veren kişiyi kayığa çektikten sonra en yakın karakola teslim ederdi. Hâliyle sandaldaki kişinin yüzme bilen, güçlü kuvvetli bir kişi olması gerekiyordu.

Erkekler deniz hamamında suya girdikten sonra yüzücülük yeteneklerine göre istedikleri kadar açılabilirdi. Tabii ki karma hamamların olduğu yerlerde kadınların yüzme alanına sokulmamaya dikkat etmek gerekiyordu. Ancak kadınların deniz hamamından çıkmaları kat'iyetle yasaktı. Bu yasağın da etkisiyle pek çok kadın yüzme bilmez, zâten boyu aşmayan hamamın içinde serinlemek ve eğlenmekle yetinirdi. Hamamların ayrıca yiyecek-içecek sattıkları da biliniyor. İşletmecilerin bütün engelleme



(üst) Yeşilköy Deniz Hamamı. (alt) Moda Deniz Hamamı. Halûk Perk Koleksiyonu.

## *Deniz hamamlarının kurulacağı yer şehremâneti tarafından belirlenir, deniz hamamları ihâle yoluyla işletmecilere belli süreler için kirâlanırdı. İşletmeciler hamamın güvenliğinden de sorumluydu.*

çabalarına rağmen bilhassa dondurma ve mısır satıcıları sandallarla deniz hamamlarının etrafına kadar sokulur ve açıkta yüzen erkeklere satış yaparlardı. Bununla birlikte deniz hamamlarına hem sarhoş olarak gelmek hem de alkol getirmek yâhut satmak kesin olarak yasaklanmıştı. Serinletici olarak limonata gibi içeceklerin satılmasına müsâade edilmişti.

Şehrin en meşhur deniz hamamlarından biri Salıpazarı'nda bulunurdu. Bu semt Cihangir, Fındıklı, Tophâne, Karaköy, Eminönü, Perşembepazarı gibi hem iş yerlerinin hem de azınlıkların nispeten daha çok bulunduğu mevkilere yakındı. Hamamın girişinde kıymetli eşyanın makbuz mukâbilinde görevliye teslimi istenir, aksi hâlde olacıklardan müessesenin sorumlu olmadığı açık şekilde bildirilirdi. Bundan da anlaşılacağı üzere deniz hamamlarında hırsızlık vak'ası eksik olmazdı.

Bakırköy açıkları da deniz hamamları açısından son derece tercih edilen yerlerdendi. 1884 yılına gelindiğinde Bakırköy açıklarında ondan fazla deniz hamamı bulunuyordu. Ancak bunlardan bir tânesi Yenikapı Liman Müdürlüğü tarafından nizamnâme uymadığı gerekçesi ile yıktırılmıştır. Bakırköy'ün biraz ilerisi ise bilindiği üzere azınlık ve levantenlerin sayfiye yeri idi. Burada daha ziyâde aralarında Parisi ve Ferri âilelerinin de bulunduğu özel deniz hamamları revaçta idi. Ancak XX. yüzyıl başlarında kadın ve erkeklere mahsus umûmî deniz hamamları da kurulacaktır.

Anadolu yakasının en meşhur iki hamamı ise Moda ve Fenerbahçe'de idi. Bunlardan Fenerbahçe Deniz Hamamı'nın kadınlar kısmı anlaşıldığı kadarıyla ilk zamanlar dışarıdan görünür bir hâldeydi. Zîra 9 Mayıs 1850

târihli bir Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye tâlimatnâmesinde kayıkla bölgeye gelerek kadınları gözetleyen kişilere karşı gerekli tedbirlerin alınması isteniyordu. Fenerbahçe'deki hamamın erkekler kısmının müdâvimleri arasında Galatasaray Lisesi'nin efsâne Beden Eğitimi hocası Ali Faik Üstünidman ile onun yetiştirdiği öğrencilerden olan ve ülkemizde İsveç Jimnastiği denince ilk akla gelen Selim Sırrı Tarcan yer alıyordu. Öte yandan gerek Fenerbahçe gerekse Moda Deniz Hamamı, önemli oranda levanten ve Batılıyı ağırlayan semtlere olan yakınlıklarından dolayı çokça rağbet görürdü. Moda'daki deniz hamamı sonradan plaja dönüşmüş olsa da halk arasında Moda Deniz Hamamı adı uzunca bir süre daha kullanılmıştır. Yeldeğirmeni semtinde oturan Mûsevî cemâatinin kadınları da Moda Deniz Hamamı'nı tercih ederdi.

İstanbul'da deniz hamamına sâhip semtlerden birisi de Çengelköy'dü. I. Dünya Savaşı'na kadar Çengelköy koyunda biri kadınlara diğeri erkeklere mahsus olan iki deniz hamamı bulunuyordu. Bu hamamların arası hayli açıktı ve hamama giden sokak aralıkları da birbirine mesâfeliydi. Hamam, bir Rum tarafından işletiliyordu. Hamamdan en çok istifâde edenler arasında Kuleli Askerî Lisesi talebeleri de bulunuyordu. Ancak askerî lise talebesinin sivil halkla birlikte denize girmesine sıcak bakılmadığı için haftada iki gün okul idârecileri yarım günlüğüne erkekler hamamını kirâlar ve askerî okul öğrencileri başlarında zâbitleri olduğu hâlde burada denize girerlerdi. Talebenin bunun dışında hamamı kullanması okuldan atılmayı göze alması anlamına geliyordu. İlk zamanlar bu deniz hamamında bir can kurtaran kayığı bulunmuyordu. Ancak Cemal isminde bir adamın bo-

ğulması üzerine sonradan bir kayık da denize girenlere refâkat eder olmuştur.

Osmanlı'nın son demlerinde işgal kuvvetlerinin Florya'da işlettikleri, kadın ve erkeklerin berâber denize girdiği plajlar âdeta deniz hamamlarının târihe karışacağı habercisidir. 1920'lerden sonra Rusya'daki iç savaştan kaçarak İstanbul'a gelen Beyaz Ruslar, İngilizlerin işlettiği plajları tekrar işler hâle getirmişler, plaj kültürü ve mayo giyme alışkanlığının yayılmasına öncülük etmişlerdir. Cumhûriyet devrinde bu plajların halk ahlâkını bozduğu ve bu sebepten kaldırılması gerektiği şeklinde fikirler beyan edilmiş, ancak İstanbul Belediyesi plajların arkasında durmuştur.

Kamusal alanda denize girme, deniz hamamlarının yaygınlaşmasının bir sonucudur. Zaman içinde deniz hamamları, İstanbul folklorunun bir parçası olarak anılarda yaşamak sûretiyle ortadan kalkmıştır.

### **KAYNAKÇA**

- ❶ Süleyman Beyoğlu, "Osmanlı Deniz Hamamları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sayı: 5, İstanbul, 2004, s. 53-73.
- ❷ Victor Eskenazi, *Yolculuk İçin Teşekkürler Bir İstanbul Musevisinin Anıları (1906-1987)*, çev. Tunç Tayanç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012.
- ❸ Burçak Evren, *İstanbul'un Deniz Hamamları ve Plajları*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2000.
- ❹ Reşad Ekrem Koçu, "Deniz Hamamları", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 8, İstanbul, 1966, s. 4439-4441.
- ❺ Reşad Ekrem Koçu, "Deniz Hamamları", *Hayat Tarih Dergisi*, 1 Eylül 1972, s. 20-22.
- ❻ Ferda Mazak, *Sultan II. Mahmud'un Kızı Âdile Sultan, Çamlıca Kültür ve Yardım Vakfı*, İstanbul, 2000.
- ❼ Gökhan Önce, *Kendine Özgü Bir Semt Moda*, Kadıköy Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1998.
- ❽ Kamil Şahin, "Deniz Hamamları", *Vakıflar Dergisi*, sayı: 13, Ankara, 1994, s. 243-254.
- ❾ Lütfü Tınç, "Umûmî Deniz Hamamlarından Halk Plajlarına Denize Nasıl Girdiler?", *Popüler Tarih*, Haziran 2005, s. 48-53.
- ❿ Hasan Toper, "Çengelköyü Deniz Hamamları", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul, 1965, s. 3831-3832.
- ⓫ Turgay Tuna, *Minyatür ve Fotoğraflarla Makri Horiden Bakırköy'e Ayastefanos'tan Yeşilköye*, Mimarlar Odası, İstanbul, 2009.
- ⓬ Turgay Tuna, *Bir Zamanlar Bakırköy*, E Yayınları, İstanbul, 2015.
- ⓭ Eser Tutel, "Buyrun Plaj Sefasına", *Yıllar Boyu Tarih*, sayı: 6, Haziran 1979, s. 29-33.

## İSTANBUL'UN İLK PLAJLARI



İSTANBUL'DA deniz hamamlarından plajlara ilk geçiş, 1919 yazında, işgal kuvveti askerlerinin daha çok gayrimüslim yerleşimi olan Bakırköy ve Yeşilköy'de toplu hâlde denize girmeleri ile başlamıştır.

Devrim sonrası Rusya'dan kaçan Beyaz Rusların İstanbul'a gelmesi, halkı plajla tanıştırmıştır.

Plaj anlayışı, 1920'lerin sonlarından itibaren gelişmenin ve sınıf göstergesinin bir gerekliliği gibi benimsenmiştir.

Moda Plajı, deniz hamamından plaja dönüşmeyen, direkt plaj olarak kurulan tek plajdı. Hızla İstanbul halkına sirâyet eden bu kültür, esâsında "Batılılaşma"nın ilk gös-

tergelerinden olmuştur.

1929 yılında, köşkların yeni yerleşim mekânı Suadiye ve Caddebostan sâhilleri düzenlenirken buralarda Anadolu yakasının en lüks ve pahalı plajları kurulmuştur. Ardından Fenerbahçe kumsalı da 1938 yılında plaj olarak faâliyete geçirilmiştir.

Cumhurbaşkanlığının yazlık köşkü inşâsıyla birlikte Florya Plajı, 1930'lu yılların gözde yeri olmaya başlayacaktır. Cumhuriyet dönemi plaj kültürünün sembolü olan Florya Plajı, İstanbul'un en büyük ve en modern plajı olarak da şehrin târihinde yerini alacaktır.

1957 yılına gelin-

diğinde ise, 4 bin kişi kapasiteli Ataköy Plajı açılacaktır. İlerleyen târihlerde de, deniz suyunun belirgin biçimde kirlenmesine kadar, İstanbul kıyıları küçük küçük büyüklü plajlarla dolu hâle gelecektir.

İstanbul'un ilk plajlarından Küçüksu Plajı, Küçüksu Kasrı ile Kıbrıslılar Yalısı arasındaki alüvyonlu, kumlu arâzinin plaj sâhası olarak düzenlenmesiyle oluşturulmuştur. Bu arâzinin asıl sâhipleri ise Kıbrıslılar Yalısı'nın o dönemki sâhipleridir. Yalı sâhipleri, bu plaj yerini İstanbul halkına bağışlamışlardır. Bugün pek çok yalı sâhibi, yalısı

önündeki, yaya yolu ve arâziyi Millî Emlak'a işgâliye bedeli ödeyerek kapatırken, bahsedilen arâzinin kamu yararına bağışlanması takdîre şâyândır.<sup>1</sup>

İstanbul plajları, ibretlik pek çok hâtıra ve olayla da ilginçlikler taşır. Meselâ plajlara halkın yoğun ilgi göstermesi sonucu söylenen "Halk plajları doldurdu, vatandaş denize giremiyor." ifâdesi, bileerek veya bilmeyerek, bir dönemin anlayışını dile getirmekteydi.

<sup>1</sup> Süleyman Faruk Göncüoğlu, *İstanbul'un İlkleri ve Enleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010, s. 224-225.

HİKMET ŞERBETÇİOĞLU